

Pròleg

Completades les meves memòries i en curs de publicació, ja com a professor emèrit, *Retalls de vida*, un dietari que comprén, fins ara, tres volums que inclouen els anys 2011 a 2023; toca ara endinsar-nos una mica dins el món exterior dels viatges, el seu coneixement, les vivències i l'experiència treta.

El fet és que, sortosament, la meva activitat acadèmica ha anat acompanyada, al llarg de tot el meu periple universitari, de múltiples viatges fonamentalment lligats a la participació a diversos congressos (nacionals i internacionals), reunions de treball dels grups de recerca internacional en què estava integrat, conferències o participació en diverses comissions científiques, tribunals de places universitàries o de tesis doctorals... També, en alguns casos, tenen un caire més personal o familiar, de retrobament dels llocs viscuts.

Així, tot plegat, m'ha facilitat poder conèixer molt diversos i variats països. Si bé, en la majoria de casos, el motiu central era científic, sempre vaig tenir en esment una prolongació addicional per poder fer-me una mica amb les característiques, la mentalitat i l'esperit de cada país o ciutat. Sempre, per descomptat, més que de turista com a viatger inquiet i curiós.

De fet, aquest afany viatger ja em ve des de petit, dels sovint trasllats de residència que férem en família per la professió de guàrdia civil del meu pare, a molts destins successius sobretot lligats a Mallorca i Catalunya. En les meves memòries ja en deixo prou constància i detall d'aquests fets.

Com veieu aquest esperit viatger ha fet naturalesa pròpia en mi i sempre més he tingut un gran afany de viatjar. Crec, de tot cor, que el coneixement i la visió d'altres terres i mons enriqueix el nostre interior i ens ajuda a prendre una imatge

de les inquietuds, les tendències i les volences que abracen a la gent i els diferents llocs i ambients.

Així, amb aquest esperit, aquest volum comprén, primer, els principals viatges dins la nostra Pell de Brau i les illes. La segona part, s'endinsa més enllà dels Pirineus iniciant la visió d'alguns països europeus.

També vull deixar constància que gran part d'aquests escrits foren publicats a la revista *El Mirall* editada per l'Obra Cultural Balear i, sobretot, a la secció «Bocins de món» en què habitualment escric a la revista *L'Escalenc*.

Per a la millor informació, en cada cas, hi trobareu la referència de cada capítol. En cas contrari, es tracta d'originals encara no publicats.

Espero que aquests viatges puguin obrir l'interès dels meus agraïts lectors.

L'Escala, hivern de 2025

JOAN BARCELÓ I COLL

Dins la Pell de Brau

Dies de tardor a Madrid

Madrid és un pou sense fons. Hi conviuen molts de llots. D'aquesta manera les aigües poden tenir una certa turbulència, tot i la quietud aparent.

La raó és clara. Madrid no és una ciutat uniforme ni de fons natural. L'engranatge humà és molt variable. En tot cas, sí que políticament hi ha el pes històric dels Àustries i dels Borbons, les dues atzagaiades transitòries i infructuoses de la república, el trasbals i esperances en la transició política i la làbil navegació actual dins la democràcia i la fragilitat del sistema econòmic i social.

De fet, els edificis i els noms dels carrers en són la millor mostra i superfície expositiva de tota aquesta llarga història. Pedra i rajola són i han estat components naturals d'aquest mestissatge.

Un altre component essencial és el seu caràcter i naturalesa «mesetària», d'altiplà destacat. Plana monòtona, grisor del terra, tristor dels pins, més exuberància en l'alzinar, gelor de la «Sierra», el Guadarrama, sempre proper i llunyà, la domesticitat del Manzanares, les arestes populoses de la Casa del Campo, el fons literari i d'esbarjo del Retiro. Tot hi té la seva cabuda.

També en aquest fons històric inveterat els canvis i el mòbils han variat contínuament. Tots plegats, som així d'inestables. I no diguem la política i els seus adlàters vividors.

En tot cas, si bé Madrid té una identitat ben pròpia, no oblidem tampoc que és un magma i tripijoc de tot lo espanyol i de moltes contradiccions no resoltes. Moltes i diversificades generacions hi han arribat cercant la vida, la vida de la capitalitat allà instaurada i ben afermada. D'aquí que també hi pesi molt el provincianisme i un cert arribisme en cerca del surament personal i general. En tot cas, les opcions són moltes i variades. Poden ser fruit d'unes oposicions renyides a un cos central o marginal de l'estat. O una gestió decisiva a les més altes esferes. O el simple desarrelament interior de qui cerca i no troba. I tantes opcions més no sempre desencisades...

Tot aquest embalum magmàtic de la ciutat, ho haureu vist a bastament en la literatura més acreditada. Pío Baroja, Mesonero Romano, Benito Pérez Galdós, Azorín, Ramón del Valle Inclán, Camilo José Cela, Josep Pla, Julio Camba, Wenceslao Fernández Flores, José Ortega y Gasset, Manuel Azaña, Rafael Cansino Assens, Corpus Barga, Francisco Umbral, Andrés Trapiello. I tants altres bon cronistes de la ciutat i de les seves envitricollades i moltes vegades inesperades circumstàncies.

Veiem, doncs, que Madrid es mou en els seus diversos paisanatges dins un paisatge desolat comú ben definit, el de Castella, la Castella mesatària i messiànica del centre d'Espanya. Quevedo, Cervantes, Gracián i Larra en són especialment ben a prop en el coneixement d'aquest ambient. També ho podeu observar en els cels i paisatges de Velázquez o en l'expressivitat dramàtica i punyent, ensem desfermada i desvergonyida, del millor Goya esperpèntic.

De tots aquest antecedents ja podeu entendre l'atracció observadora que sempre ha tingut per a mi Madrid. De fet hi vaig viure allà els anys clau de la transició de la dictadura vers la democràcia, de 1976 al 1980. En el llibre « Madrid, anys de transició» he reflectit una mica els trets generals

d'aquells moments i l'ambient que hi vaig viure. Varen ser anys intensos.

Ara, en aquests inicis de la dolça tardor he tornat a reviure aquesta unitat, de fons tan dissímil, i les característiques ambientals de la tardor a Madrid. M'hi trobo, de nou, a plaer.

L'aire és sec, nítid i esperonador. Sobre l'arbrat del Retiro o del Parque del Oeste els reflexos sobre el fullam mostren una lluminositat filtrada, refulgent, intensa. Els parterres desprenen encara verds manyacs, grocs en tebior deliquescents, vermells vellutats d'irisacions sedoses, la tibantor nacrada dels liris, la vistositat joiosa de les orquídiades, la fragilitat tímida dels pensaments...

Finit l'ardor estiuenc, amb l'escurçament dels dies i l'amorosament suau dels colors tardorencs ara és un gran moment per viure el bellugueig diari de la gent i la diversitat d'aquest món de la capital. La creixent mesocràcia del poble, els barris populars com Chamberí, Argüelles o la Moncloa, la pobresa erma dels afores, la sumptuositat de la part alta de la Castellana, la decrepitud i caiguda festiva de la Gran Vía, l'enrenou popular de la Puerta del Sol, la freda solitud del Palacio de Oriente, els ambients escairats del Congrés i el seu baix to, tot l'estatuari de les places, carrers i monuments. El mateix Parlament està ara, en temps de crisi, tot ell envoltat en un desori d'obres, amb els lleons empresonats per les tanques. Tot aquest conjunt identifica clarament el moment actual del país i un cert descordament general. Ben mirat, si revisitem la lectura dels clàssics, ja esmentats al principi, ens descriuen fets semblants i destemprances concurrents en el esdevenir dels diversos temps i generacions.

Així, dins aquests inicis mòrbids de la tardor madrilenya, al carrer, en diverses visites, passejades i xerrades, en la convivència diària del barri de l'hotel a Chamberí on visc

aquests dies o des dels finestrals d'una bona cafeteria, he pogut de nou observar un bocí de món d'aquest dinamisme anodí i erràtic dins el ritme frenètic de la gran ciutat. Sens dubte, com podeu comprendre, hi ha molts de Madrid a viure i a descriure. En el meu llibre, ja esmentat, en parlo una mica de tot plegat, de canvis i mentalitats, d'asseveracions i de contradiccions. Però, amb molt, em quedo sempre amb el bullir del poble i el fons de la cultura i els artistes. Al menys, us ajuden a veure, amb més franquesa i claredat, la realitat i a creure en l'esperança d'una millor autenticitat i veritat general per a tots. És a dir, l'ímprobe valor de l'esforç humà per arribar a ésser un mateix amb generositat, pau, plenitud i llibertat.

Madrid, anys de transició, editorial Sunya, 176-180 (2020)

Vida i cultura a Toledo

Al meu parer, Madrid i Toledo sempre han estat el centre de Castella. Durant els anys que vaig viure a Madrid, quan rebia una visita d'un foraster tenia un especial delit en ensenyar-li la vida i bellesa de la ciutat. Llocs preferits de visita eren el niu de carrers i edificis del barri dels Àustries, l'esplendor manyaga dels parcs (Retiro, del Oeste, Casa de Campo) i la nodrida representació artística dels museus mes significatius (Prado, Sofia i Thyssen-Bornemisza). Ara bé, mai m'oblidava del respir de l'ampla Castella, especialment de la Castella de la Manxa, de cels de magnífic cobertura i austera visió del paisatge. I, com no podia ser d'altra ma-

nera, Toledo sempre n'era el centre imprescindible d'atracció i de visita detallada. Les raons eren més que múltiples, encara que fonamentalment històriques, humanes, artístiques i sentimentals.

D'aquell Toledo dels anys setanta del segle passat, que tantes vegades vaig visitar, al de l'actual visita (2015) no sols hi ha hagut el pas i el pes de dues generacions, sinó també, i molt prioritàriament, un canvi profund en les mentalitats i en el tarannà polític i social que conforma el nostre país. Per sort, els esquemes mentals mai són, ni han de ser, fixes i s'ha de saber trencar els motllos mentals i captar la realitat i els canvis en evolució contínua.

En tot cas en parlar de Toledo sempre hem de situar, en el seu centre altiu rodejat d'antigues murades, el caramull de cultures que hi visqueren, rodejat a baix per la fluència remorosa del riu Tajo, camí de Lisboa, la fertilitat i verdor de la Vega i la visió serena en llunyania del paisatge sec i auster circumdant de Castella. Aquesta és la imatge perenne que guardo i que sempre li ha donat vida i excelsitud plaent i integradora. No oblidem que l'home és sempre ell dins la seva història i el seu paisatge. I Toledo n'és un bon exemple de tot plegat.

Tampoc hem d'oblidar que a Toledo s'hi troba la quinta-essència de Castella, amb totes les característiques i peculiaritats pròpies al llarg del temps històric. Diguem així que és una ciutat rica, però austera, sempre plena de vigor i de serenitat, amb un sentit de claredat ensems abrupta i reactiu. Així aquesta aparent paradoxa antinòmica, entre brusquedat i serenitat, ho impregna tot, dins del conjunt de pedres, paisatge i persones. I forma el seu tarannà de confluències indestriables.

A més, la seva situació central dins la península ibèrica, de sempre, en feu un gran focus d'atracció. Celtibers, romans, visigots, musulmans, jueus, castellans vells i nous

formaren el camí empedrat fins l'edat moderna. Precisament els visigots ja en feren la capital del regne. I Al-Àndalus n'omplí l'àmplia extensió fins a la fragmentació en Taifes.

Després el regnat successiu dels Reis Catòlics (Isabel i Fernando), la influència del cardenal Cisneros, i els regnats de Carlos V i Felipe II serien l'etapa més forta d'aquesta amalgama de cultures, dels conversos i dels falsos conversos, dels cristians vells i dels nous, amb el gran error de l'expulsió dels jueus. La inquisició, addicionalment, en fou també un fons atzarós d'inquietud i destemprança poc equitativa.

Però, tot i això, Toledo és potser la ciutat ibèrica que millor va saber conviure i assimilar aquest fons divers de cultures, interessos i ambicions desbocades. Ho trobem escrit en les seves pedres, en la cultura històrica i en el propi traç costerut i sinuós de la ciutat. És ben visible i evident, aquest poder d'amalgama. D'aquesta manera, per a tot visitant inquiet, amb amplitud de mires i objectivitat oberta, és una ciutat de cultura viva, ben aquilotada per la fusió de tants de tragins històrics i l'assimilació de parers contraposats.

La ciutat vella hi viu dins el caramull muntanyenc. Destaca la noblesa estilística de l'Alcázar, el gòtic de gran riquesa interior de la Catedral i la gran munió d'esglésies i convents esparsos per tota la ciutat. L'art n'és el millor reflex perenne de la ciutat i de la seva història. Així, bé en forma unitària o en superposicions successives, hi trobeu restes romanes, traç àrab, mudèjar, arcades jueves i l'evolució estilística de les esglésies cristianes. I sempre el conjunt assoleix una unitat d'integració. És el seu segell històric de valor incomparable, artístic i espiritual.

En aquest sentit, us recomano que comenceu la visita baixant des de la plaça Zocodover, visitant prèviament l'Alcazar, que està a tocar, a la part més alta. Aviat trobareu la

Catedral. Hi podreu fer una rica i ben diversificada i profitosa visita. Camí avall trobareu mesquites (la del Cristo de la Luz i la de las Tornerias) i sinagogues (no us perdeu sobretot Santa Maria la Blanca, de gran equilibri, serenitat i elegància i la del Tránsito, amb el museu sefardita). També trobareu mostres destacables de claustres i edificis conventuals, on podreu seguir les petges del gòtic. La Catedral, com ja hem dit, és la mostra més rica i a San Juan de los Reyes, a l'església i el claustre de dos pisos, el gòtic flamíger. La Puerta de la Bisagra, l'Alcàzar i l'hospital de Tavera són mostres de bona planta del renaixement; i del barroc en el convent de las Benitas. Diguem també que darrerament, en fer les obres exteriors de reconstrucció de l'Alcàzar, es trobaren restes visigòtiques i romanes ara en esmerçada exposició pública.

En tot cas, Toledo té unes dimensions molt raonables. Tot ho podeu fer caminant, sense distàncies descoratjadores. Tampoc hi ha dissonàncies alarmants entre el veïnat. Us moveu a plaer pels antics carrerons, d'espai reduït i costerut. Arreu trobeu motlures arquitectòniques. El comerç subjacent és atent i discret, sense excessives estridències pertorbadores. Perdeu-vos, doncs, pels diversos barris, tant de la part mossàrab com del Call. Arreu hi trobareu detalls identificatius dels segles, de la cultura, de la història i del pas de les diverses generacions i la gent. Podreu jutjar així, amb la justesa merescuda, sobre els atzars i vicissituds de la nostra història peninsular en comú.

No debades grans escriptors i grans personalitats han estat assidus visitants de la ciutat i n'han deixat constància, pulcrament escrita, del seu pensament, del seu amor i la seva obra. Entre ells cal citar Garcilaso de la Vega, que era de Toledo, l'autor del Lazarillo de Tormes, Cervantes, Lope de Vega, Góngora, Tirso de Molina, Bécquer, Benito Pérez Galdós, Maurici Barrès, Miguel de Unamuno, Federico

García Lorca. Una menció especial mereix Gregorio Marañón y Posadillo que hi tingué allà el seu Cigarral, el Cigarral de Menores, on escrigué gran part de la seva obra literària i històrica. Cal dir, que els cigarrales són un veritable regal per a l'esperit i per a una bona ponderació dels fets i les coses. Gran part d'ells inicialment foren petits convents o ermites que, amb el temps, es convertiren en cases d'esplai. Estan situats a l'altra costat, per ponent, del riu. Es componen d'una casa rústega, un jardí primorosament cuidat, amb geranis, violers grocs i rosers. I un arbrat amb primors d'oliveres, ametllers, albercoquers i pollancre. Cap el tard hi plana la serenor d'esperit, amb la visió propera i alterosa de la ciutat emmurallada, coronada per les punxes de la catedral i l'Alcazar, sota la fluència continua del Tajo, amb el seu somni atlàntic que aboca a Lisboa.

Madrid, anys de transició, editorial Sunya, 221-225 (2020)

Alcalá de Henares

El més gran dels escriptors castellans, un dels més lúcids i piadosos que el món hagi produït va fer vistent, amb un relleu del qual ell mateix no s'adonava ben bé (com si el quelí sostenia i guiava la ploma no fos tant la seva pròpia mà, com el geni mateix de la raça), aquest irrealisme més fort que molta realitat. (Gaziel, «Castella endins», 1959)

Alcalá de Henares és una ciutat agradable, tranquil·la, d'aire encalmat, fi i transparent. Castella hi respira a gust. El paisatge és obert, diàfan; els carrers estrets, antics, plens

d'arcades, dins l'esperit rústic castellà del segle XVII. Hi trobeu encara moltes restes d'estil mudèjar i renaixentista. Predomina la pedra grisa i neta, la rajola lluent i esmolada, ben apilada, els finestrals de fusta noble i vidre resplendent.

De sempre m'ha agradat perdre'm pels carrers, a la que salta, seguint l'impuls del moment. En aquest sentit Alcalá és ideal. El nervi urbà més important el formen el passeig de Cervantes i el carrer Major. No us ho perdeu.

Tinc la residència a la primitiva Universitat Complutense o Col·legi de Sant Ildefons que fou fundada per Cisneros en el segle XV (1498). En aquests pocs dies, que passaré aquí, hi viuré en el seu interior. El meu finestral dona directament al pati denominat dels filòsofs. Al costat està el paranimf i tot un joc d'arcs i bigues de fusta negra, amb passadissos tot plens d'arcades. L'ambient és silenciós, plàcid, serè, quasi immòbil. L'esperit hi descansa i s'obra el pensament i el sentiment. És un món de sensacions inefables i de retrobament d'intuïcions ja perdudes o fatalment oblidades, només a recer en espais privilegiats com aquest, a resguard del pas del temps i de la irreflexió humana que tant mal ha fet.

Surto a passejar pel centre. Al costat del carrer «Mayor», donant al carrer «de la Imagen». Allà hi ha la casa nativa de Cervantes. Té un patiet exterior i un pati interior castellà, amb un joc de blancors i de fustes, i una cisterna de ressò interior. Els mobles són de línia rústica, massissa, el perfil auster i sever. La biblioteca recorda vells temps i un món de somnis i d'aventures imaginàries que reflecteixen els cops errívols de la vida real. De costat, just enfront, hi ha també la casa on nasqué Manuel Azaña.

La casa d'Azaña és també una estructura ben típica, de rajola, amb un pis amb dos finestres centrals i uns patis hivernals, amb vidres als costats. La porta és gruixuda, de fusta fosca i massissa. La prosa severa, exigent, rica, mati-